

Ғайып ұл

I

...Сол күні Арман Төкенұлының ауласында бір қызық оқиға болды. Бәрі де аяқ астынан өрбіген. Есік алдындағы қырғауылдың қанатындай құлпырған гүлдеріне су құйып, қол созым жерден қол бұлғап тұрған таудан бермен құлап келе жатқан көлеңкемен таласа, тып – тыныш жұмысын атқарып жатқаны сол, шеткеріде топтанып өскен бір топ құлқайырдың арасында отырған кішкене баланы көзі шалып қалды. Тап сол замат таудың арғы бетіне жұтылып бара жатқан көтерем күннің бетіне бір шөкім бұлт үймелей қалды да, күңгүрт тұстан балақайдың бет-бейнесі көмескілене көрінгін соң Арман Төкенұлы көршісінің біріне балап әудем жердегі үлкен ұлына айғай салған:

- Жомартжан, осы жұрт баласын түн болса да іздемейтін болған ба, немене?! Мына баланы күннің саңы барында шешесіне апарып тапсыр!

Бейтаныс сәбидің бұтаға жабыса түсіп, өзінен соншалық үріккенімен ісі жоқ қалпы борсаң топырақтың бетін тарыландырып қалып жатқан суғару ісін шабыттана жалғастыра берер ме еді, аспан алатайдай айнып, көк бұзыла бастады. Пілдің баласынша ауыр қимылдайтын, бір, екі жұмсағанға селт етпей отыра беретін үлкен ұлының бейғамдығы тарихшының шамына тиген.

- Әй, Сайлау Омарыштің баласын апарып бересің бе, жоқ па? Құдайдан бір, дәрігерден екі тілеп алған жалғызын итің босанып кетіп талап тастаса көкайыл шешесі келіп сені талайды. Суық тиіп ауырып қалар, есігінен енгізіп жіберсеңші.

Арман Төкенұлының қайын жұртына тартқан, жер қозғалса да қозғалмайтын ұлы оқып жатқан кітабын сөреге орналастырып келемін дегенше бидай қамырланып қалған күрең уақтың жауыны да құйып кетіп еді. Әй-күйге қарамай иір қамшылаған жауынның қаракемер ағынан тайқыған тарихшы үстін қаққыштап, дәлізден құрғақ жамылғы алып іле бере, ішке асығып-аптығып үлкен ұл да енді. Жанында манағы монтаны балақай.

- Көке, мынау кім?
- Кімі қалай?
- Сөйлемейді тіпті...
- Мылқау шығар...?
- Қараңызшы, ауылдан келген бе деймін..?

Әкелі – балалы екеуі оның қақтаған ақ күмістен иіп жасаған кемер белдік буынған жібек қара шапаны мен сақтаян етігіне таңырқай қараған.

- Балақай, айта қойшы, қайдан келдің?
- ...
- Көке, әуре болмаңыз, бәрібір сөйлемейді.
- Біздің аулаға қалай келдің?
- ...
- Мүмкін... әжеңмен бірге келіп адасып кеткен шығарсың?

Аң-таң болған тарихшының үш сауалына да ғайып бала жауап берген жоқ. Бүгінгі күйкілі, ұйқы аяңдау тірлігінен лезде сергіген ол зайыр байқады ма, қолымен терезеден таласа төнген қызыл шатырлы үйді нұсқаған:

- Тез, Сайлау Омарышты ертіп кел!

Өмірінің көбін ескі кітапханалар мен архивтерде қағазға шұқшиумен өткізіп келе жатқан тарих ғылымы докторының көршісі – әлгінде жеткізіп салуын өтініп, зар қақсаған, жер бетінде бақсы мен елті қоймай жүріп, құдайдан тартып алғандай болған жалғыз ұлдың әкесі. Маңындағы кісілер түгілі өзі аяқ тартып жүретін шайпау әйелі бар, сабақты жатқа айтып тұрса да студентке өмірі бес деген бағаны қиып қоя алмайтын, мұның қалай деп өкпе айтқандарға білімді бес деген бағаға тек құдай біледі, оқытушы болғандықтан мен төрт деген бағаға білемін, ал, ең жақсы оқитын студенттің өзіне үш қою күмәнді деп жауап қайтаратын, әлем әдебиетіндегі сарандар бейнесі деген тақырыпта жазып жатқан зерттеуіне жанын сала еңбек ететін егде тартқан оқытушы еді. Ашу алқымдағанда міндетті түрде қатынын сабайтын қазақы мінезі жоқ мінәйі қолбала көрінгенімен тарихшы қоңсысы оны пікірлесуге бірден бір зиялы тұлға санар еді. Сөйткен Сайлау Омаровыштың жылдам келе қалғаны. Бетін жас күнінде қорасан шұқыған, еңгезердей, тұнба көзді кісі есіктен енді де, тап алдында тұрған ғайып ұлға қарап қатты да қалды:

- Ғажап, ғажап!

Есендесуді ұмытып кеткен әдебиет пәнінің оқытушысы алақанын бір біріне соғып, оны айналып жүріп те көріп жатыр. Бұл тірлік тарихшыға тым жайға қойған жоқ-тын:

- Амансыз ба, Сайлау Омарыш! – деп қатты дауыстап қалды.

- Ә... Сәлеметсіз бе?

Сасқалақтап қалған ол апыл – ғұпыл адымдап, қос қолын қатар ұсынып еді, ине жұтқан қаншырдай қашаннан арық, бойына әсте шыр құтаймайтын тарихшының шидей саусақтарын алақаны жұтып жіберді.

- Мына баланы танымайсыз ба? – деді Арман Төкенұлы тостағандай көздері жалт-жұлт етіп, өздеріне тосырқай қарап тұрған ғайып ұлды саусағының ұшымен көрсетіп.

- Бұл кім?

- Соны сіз біліп қалар деп сұрап тұрмын емес пе?

- Мен біледі деп ойлалық қандай дәлеліңіз бар?

- Сіздің үйге ел жақтан келген бірен саранның баласы адасып кетті ме дегенім...

- Танымаймын.

Расында күн құрғатпай келіп жататын жамағайынның қара құрасы осы шаңыраққа адасып кіріп қалмағанына күмәнді ме екен, жап-жалпақ бетті, қара сұр баланы иығынан тартып, кірпік қақпай тұрған жанарына үңіле берген.

- Баста мұның бір өрім тұлымына, үкілі киім киісі мен қасқа күтіміне қарап сізді сән саласына да жаңалық тапқан екен десем...

- Кім деп ойлайсыз? – деді оған тарихшы көршісі ойлы көзбен қарап.
- Өзі мұнда қайдан келген?
- Әлгінде жұмыстан келе сала, намазшаммен жарыса гүл суғарып жүріп шок

құлқайырдың ішінде тығылып отырған үстінен түстім емес пе... Жұбайыңыздың ұлыңызды жазалағанда үйден шығарып жіберетінін білетін басым, мұны сіздің бала екен деп қалыппын. Сөйтсем...

- Біздің ұл бақшадан әлі келмеді.
- Енді кімнің баласы?
- Жалғызымды танымай қара басты деп тұрмысыз? Милицияға хабарлаңыз!

Білсем, мұны ауылдан ертіп келген адамы шарқ ұрып іздеп жүр. Әй, бірақ, ауыл да мұндай түрмен киінбейді...

Сайлау Омаровыш жылдам адымдап есіктен шыға жөнелді.

- Айналайын, атыңды айта қойшы..?
- ...
- Тәтті жегің келе ме?
- ...

Тарихшының тамырын баса сөйлеген сөзіне бала жауап бере қойған жоқ. Қоңсысының сөзі мен пайымы бір жерден шығып, әрі-сәрі күйде қиялы қыстыкүнгі жертөледе қап кеткен балдай қоюланған Арман Төкенұлы аз кем дағдарыстан соң не болса да милицияға хабарламақ болып, қолын телефон тұтқасына апара бергені сол-ақ, ғайып ұлдан баж-бұж еткен дауыс естілді:

- Маңа суф ыт (Маған су бер)
- Көке, мынау бірдеме дейді...

Баласы аң-таң. Өз құлағына өзі сенбеген тарихшы олжа балаға жүгіріп келді.

- Маңа суф ыт (Маған су бер)
- Әй, су әкел...

Университет дипломын қолына ұстаған күннен бастап тек орхан жазуы мен тарихының қалтарыс-бұлтарыстарын дамылсыз зерттеп келе жатқан тарихшыға мынау бір ғажап болып көрінген.

- Аяғыңды санап баспай болсаңшы енді! Байғұс бала қаталап қалған-ау... Кімнің баласы болса да!

Сабырлы мінезінен лезде айнып, ұшқалақтап, ұлына жекіре жүріп бір шыны су алдыртты да, ғайып ұлға ұстатқан. Кесеге үрке қараған жұмбақ бала алақанында әрі бері ұстап, ауызына бірақ қотарды.

- Айналайын, қандың ба, әлде тағы әкелсін бе?

Тарихшы баланың аяқ астына төселген, бір жылдары енші алып, шаңырақ көтергенде енесі жасауына қосқан мүйіз оюы бар киіздің үстіне сылқ етіп отыра кетті.

- Бени ечум қані? (Менің әкем қайда?)

Тілегенін тірлікке балаған тарихшы мына сөзге жанып түсті.

- Сенің ечумінің аты кім? (Сенің әкеңнің аты кім?)
- Чайшы Чор.

- Сені кім ытты? (Сені кім жіберді?)
 - Бен ечуіме түсейін. (Мен үйіме қайтамын)
- Бала қыңылдап жылай бастады.
- Ачама бады, ачама бады... (Апама барам)

Әкесінің әлдебір өзі түсінбес тілде шүлдірлеп кеткенімен бірге баланың барқыраған дауысы қосылып, жағымсыздық орнатқанына шыдамаған Арман Төкенұлының сүйікті тұңғыш перзенті:

- Көке, милицияға хабарласыңыз! – деген.
- Жоқ! – деді тарихшы жұлып алғандай:
- Жүре берсін, өзі тәуір бала екен...

Түкті де түсінбеген үлкен ұл таңырқай қарап қалған.

2

Сөйтіп, ғайып ұлдың жоқтаушысы табылмады. Арман Төкенұлының қос баласы беймазальықтан ада тәрбиеленуінің әсері ме, әлде бес биенің сабасындай ірі болғанымен қатар, мейірбандығы да ірі жарының жұмсақтығы ма, әйтеуір олжа сәби осы шаңырақта қала берді. Оның тігілуі тұрмақ, бөзі де өзгеше киімін сыпырып жаңалағаны болмаса, әйелі түп-тұқиянын тергеуге жат. Үлкен ұл азаннан ымыртқа дейін кітап парақтап, пианино шертуден жалықпайды. Оңы мен солын әлі толық ажырата алмайтын шынашақтай бөбектің қаңғалақтап қайдан келгенін өзі ғана жобалайтын болуы керек, тарихшы отағасы дымын ішіне сақтап, ақырғысы құдай қосқан қоңсысы Сайлау Омарывышке де жақ ашқан жоқ. Ғайып ұлдан жоқтан өзгені түрткілеп сұрай бергенмен бала емес пе, жанарына сіңіп кеткен көріністерді езеурей беруден шаршай ма, көбіне тымырайып жүреді де қояды. Орындыққа дұрыстап отырып, тамақ жеуден бастап, әжетханаға баруға дейін үйреткен үлкен ұлға рахмет, қаланы шарлатып қыдыртатын да сол, кіші ұлдың Сайлау Омарывыштың маңдайына біткен жалғызынан тұмау жұқтырып келіп, ғайып ұлды да қоса ауыртқанда дәрі ектіруге де көндірген сол. Арман Төкенұлы мен әйелі қанша иманды болғанымен олжа бала осы үлкен ұлға үйірсек. Жасы құрпылас кенже ұлдың:

- Көке, мынау конфетті білмейді.
- Көке, мынау машинаны білмейді.
- Мынау тіпті балмұздақ жеуді де білмейді, - дейтін сәт сайынғы сөзі де тыйылып қалған еді, тіпті, сөйте, сөйте сіңіп те кетер ме еді, әттеңі сол, ғайып ұл қалай пайда болса, тап солай, бір-ақ күнде жоғалып кетті...

Төрт-ақ жастағы, аузынан сүт табы кетпеген сәби қайбір жарытып сөз айта алған, одан там-тұмдап тартқан сырға мәз болып жүрген тарихшыға бұл сұмдық соққы болды. Отбасында естияр саналатын ұлды қанша қыстағанмен, шыр-пыры шығып, төргі үйде кино көріп отырғанын, өзі көрші бөлмедегі пианинода Моцорттың алтыншы сонатасын екі қайталап ойнап келемін дегенше кенеттен

жоқ болып кеткенін бар ықыласымен айтқанда әкесі сенер болмады. Тосын ортада ішқұса болып, тығылып қалмады ма деген ойдан соң қуыс, түкпір, кереуеттің асты, шкафтың іші, сарайдан бастап, ауладағы төбеттің үйшігіне дейін тексерілді. Қызды-қыздымен Арман Төкенұлы аула түкпіріндегі былтырғыдан қалып кеткен бір түп курай құлқайырдың арасында шолып шықты. Өзі табылған жерде мұңайып отырған шығар-ау деген есек дәмесі-де...

Ең ақырғы үміті жасырып қойды деген жаман күдікпен Саулау Омарывыштың үйіне астыртын кісі жіберіп тексерткенде... ол кісі жоқ екенін айтқанда... қойшы әйтеуір, олжа баланың табылмасына біржола көзі жеткенде тарихшы ауырып қалды. Әрине, айықты ғой. Жардай әйелінің шүйкедей шешесі қыдырып келе қап ұшықтап, шүкіргені бар, екінші қапталындағы қосысының дәрігер әйеліне қаралып, дәрі қабылдағаны бар, сонымен араға екі жеті салып құлан таза жазылғанымен үнемі ойланып жүретін қалып тапқан-тын. Ал, ғайып ұлды балалары көпке дейін ұмытпай айтып жүрді...

3

Бірінші ақпан Арман Төкенұлы үшін жұмбақтың шешілген күні болған. Жанұясында екі ай болып кеткен олжа баланың кім екендігі өзі ай бойы ақтарған, бұдан бірнеше ғасыр бұрын жазылған көне тарихи кітаптан мына жазуды оқығанда көмескілеу көлбең етті: «Қазан айының ішінде Чайшы Чор қағанның төртінші қатынынан туған оғланы Өртче жоғалып кетті. Қаған қол астына іздеушілер жіберіп, сұрау салғанымен табылар болмаған оғлан, арада түп-тура екі ай өткенде өз төсегінен табылды. Ол өзінің биік-биік үйлері, обасы бар мекенде болғанын, өзі жүре алатын темір аттарға мініп, Жомарт есімді оғланмен көп жер шалғанын айтып отырды. Ғұламалар оның алдағы замандардың біріне барып қайтыпты деп сәуегейлік айтқанмен Чайшы Чор қаған сенбеді. Бақытсыздығы сол, арада бір жыл өткенде Өртче оғланды қағанның чокланы Алтуға мінген сәйгүлік теуіп, аяқ асты өлді...»